

Nötskrikans *Garrulus glandarius* hamstringstrafik i Norduppland

Bengt-Olov Stolt

När hamstrar nötskrikan? Frågan kan tyckas lätt att svara på. Men vänta så får ni se, att det går att krångla till saken; och att fascinerar av det fantastiska skådespel, som de fagra skrikorna bjuder på!

Nötskrikan flyger långt för att hämta ekollon. Vid vårt torp, strax norr om Österbybruk, har jag i årtal sett nötskrikornas hamstrings- trafik om hösten. Från de stora skogarna i nordöst kommer de med kurs mot ekbackarna i sydväst. Tungt lastade kavar de hem i motsatt riktning. När jag pensionerades, bestämde jag mig för att försöka kartlägga nötskrikornas tidtabell för hamstringsflygningarna. Det bör finnas två tidtabeller, en för när på året, och en för när på dagen det ska hamstras.

Nu har fem år gått, och jag tycker, att det kan vara dags att rapportera vad jag sett.

Metodik

En dag den första hösten gick jag helt enkelt ut på tomten i gryningen. Föresatsen var att anteckna tid och riktning för alla nötskrikor, som jag såg flyga förbi. Tanken var, att fåglarna skulle hålla igång några timmar på morgonen, att de sedan skulle ta det lugnt och att aktiviteten skulle återkomma på kvällen. Så blev det inte. Nötskrikorna var långt fler och flitigare, än jag föreställt mig. Fram på dagen var jag tvungen att göra ett avbrott i antecknandet. Något avbrott gjorde inte nötskrikorna. Att göra heltäckande observationer mäktade jag inte. Ett stickprovsförfarande måste till. Jag valde att räkna nötskrikor var tredje halvtimme med start kl. 06:30–07:00 och avslut kl. 18:30–19:00, alltså nio halvtimmar per dag. Första dag med denna metodik var den 22 september 2002. Både nötskrikor som var på väg mot skogen med last och sådana som var på väg ut ur skogen mot

ekbackarna räknades. Det var önskvärt att få en någorlunda jämn fördelning av iakttagelserna över den ganska långa höstsäsongen. Därför indelades månaderna i tre delar, där varje del skulle ha en dag med kompletta halvtimmesräkningar.

Det här sättet att räkna nötskrikor har givetvis sina svagheter. En sådan är att avståndet mellan den första halvtimmen med observationer, kl. 06:30–07:00, och tiden när fåglarna vaknar förskjuts under hösten. Dagarna blir ju allt kortare under den långa säsongen, från slutet av augusti till in i november. Eftersom tiden mellan de valda halvtimmarna är 60 minuter, kan nötskrikornas första utflygning på morgonen vissa dagar passera oräknad. Ett annat problem är väx-

Fig. 1. Nötskrikan gillar ekollon. Hösten 2005 avstannade hamstringstrafiken redan i september, avsevärt tidigare än normalt. Jag plockade då ekollon i Stadsparken i Uppsala och lade ut dem vid torpet, där de snabbt transporterades bort av nötskrikorna, som här den 15 oktober 2005. Foto: Bengt-Olov Stolt

Fig. 2. I krävan kan nötskrikan pressa ned åtskilliga ekollon. En till synes omätlig nötskrika den 11 november 2005. Foto: Bengt-Olov Stolt

lingar i vädret. Tät dimma, regn och hård blåst dämpar aktiviteten. Sådant väder har jag emellertid parerat genom att avbryta räkningarna och välja en annan dag. De 30 dagar som räkningar genomförts har förlöpt utan några dramatiska väderomslag.

Omställning av klockan från sommartid till vintertid innebär också en komplikation. Jag har inte brytt mig om att korrigera för detta. Därför kommer de räkningar som gjorts med vintertid i slutet av säsongen att i någon mån tidigarelägga tyngdpunkten för aktivi-

teten under dagen. Rent allmänt får man numera ha i minnet att solen med sommartid står i zenit kl. 13 och inte som förr kl. 12.

En fördel med de stickprov jag använt är att de är lätta att upprepa för jämförelser.

Resultat

Tid på året. Iakttagelserna har sammanställts i tabell 1 och i diagram 1. Nötskrikorna börjar sin hamstring ganska sent på säsongen. År 2006 genomförde jag två dagar med halvtimmesbevakning i augusti. Den 18 augusti blev resultatet en enda mot sydväst utflygande nötskrika och den 29 augusti fyra utflygande, men ingendera dagen såg jag någon återvända med ekollon i näbben. Kanske är flygturerna i augusti att betrakta mer som rekognosering än hamstring. I september är det emellertid full fart på hamstringen, och ännu långt fram i november, ja t.o.m. i december om det finns barmark, kan man se enstaka nötskrikor vända hem med ekollon i näbben. Den genomsnittliga tidtabellen för hamstringstrafikens förlopp under hösten framgår bäst av diagram 1.

Tidtabellen för hamstringen skiljer sig avsevärt mellan åren. Åren 2004 och 2006 pågick hamstring långt in på hösten. Enstaka nötskrikor sågs komma med ollon i näbben ännu i december. År 2003 var hamstringen mycket intensiv i månadsskiftet september – oktober för att sedan avstanna ganska tvärt.

Period:	Sep I	Sep II	Sep III	Okt I	Okt II	Okt III	Nov I	Nov II	Summa
2006	42	48	55	100	100	61	19	3	428
2005	48	69	10	0	-	-	-	-	127
2004	8	87	154	120	123	127	93	22	716
2003	36	126	248	247	34	-	-	-	691
2002			56	82	105	39	32	-	314
Summa	134	330	527	549	362	227	144	25	2298

Tabell 1. Tid på året. Hamstringsflygande nötskrikor *Garrulus glandarius* räknades var tredje halvtimme, en gång i början (I), en gång i mitten (II) och en gång i slutet (III) av varje månad, alltså i princip var tionde dag. Antal iakttagelser framgår av siffrorna i tabellen. Streck betyder att viss bevakning skett utan att någon hamstring iakttagits. Skillnader och likheter mellan åren illustreras även i Diagram 1.

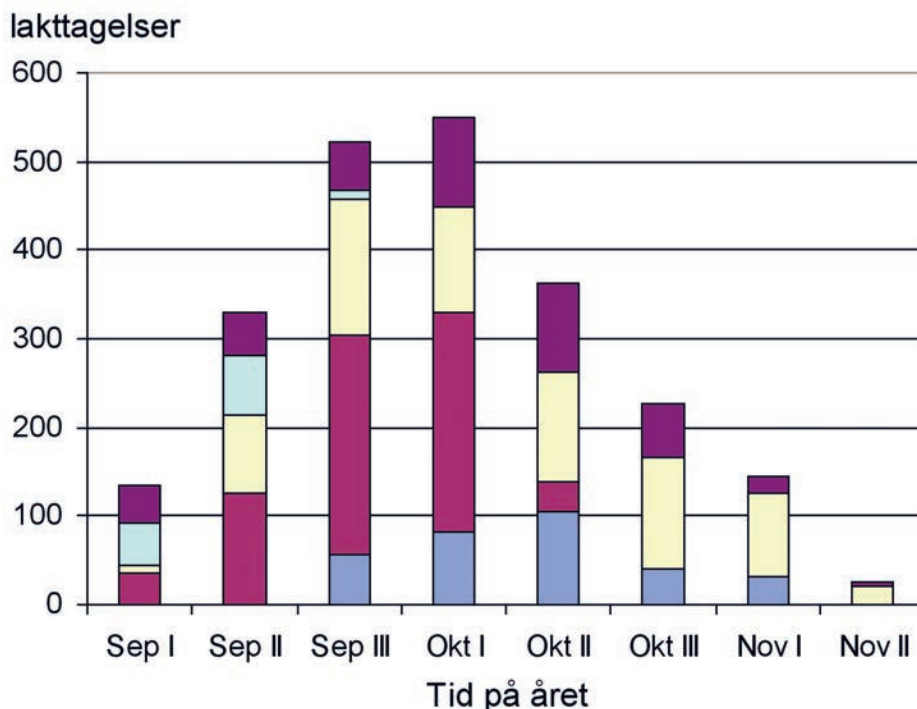

Diagram 1. Nötskrika *Garrulus glandarius* hamstringstrafik åren 2002–2006. De olika fälten i staplarna visar de olika årens andelar i trafiken, enligt siffrorna i Tabell 1. Noteringar från år 2006 ligger överst i staplarna. Sammantaget kulminerar nötskrikans hamstring i månadsskiftet september – oktober. Av fälten i staplarna kan utläsas stora skillnader mellan åren. Totalt ingår 2 298 iakttagelser.

År 2005 hann nötskrikorna knappt komma igång i mitten av september, förrän trafiken helt upphörde redan i slutet av samma månad. Orsakerna till dessa drastiska skillnader vet jag inte.

Tid på dagen. Iakttagelserna har sammanställts i tabell 2 och i diagram 2. Nötskrikornas hamstringsaktivitet kan sägas pågå från det ljusnar på morgonen till det mörknar på kvällen, om vädret är bra. Den genomsnittliga tidtabellen framgår av diagram 2. Generellt kan en liten avmattning märkas mitt på dagen. Man kan också notera, att aktiviteten är livligare på förmiddagen än på eftermiddagen, men inte heller denna skillnad är särskilt stor. Här får man komma ihåg att bilden är något snedvriden mot högre värden tidigt

på dagen på grund av omställningen till vintertid i senare delen av oktober. Den enskilda halvtimmen med det största antalet överflygningar inföll den 3 oktober 2003 kl. 11:00–11:30. Då noterades på 30 minuter 58 överflygningar, 33 ut ur skogen och 25 tillbaka. Det var en märklig upplevelse att se nötskrikor i luften så gott som hela tiden!

Det kan konstateras, att tidtabellen för hamstringens förlopp under dagen är ganska likartad från år till år. Detta står i kontrast till tidtabellen för förloppet under året, som var väldigt olika de fem åren.

Flyghöjd, gruppbildning och andra observerade beteenden. Nötskrikorna kommer i regel helt tyst strax över trädkropparna. De följs ofta åt två eller flera tillsammans. Flyg-

Tabell 2. Tid på dagen. Siffrorna visar hur många hamstringsflygningar av nötskrika *Garrulus glandarius* som iaktogs de aktuella halvtimmarna.

Tid på dagen	06:30–07:00	08:00–08:30	09:30–10:00	11:00–11:30	12:30–13:00	14:00–14:30	15:30–16:00	17:00–17:30	18:30–19:00
2006	13	93	80	59	63	57	41	19	0
2005	15	22	10	19	14	17	9	17	4
2004	12	132	145	126	65	115	83	38	0
2003	53	101	121	118	73	85	84	52	4
2002	20	54	52	38	42	39	45	24	0
Summa	113	411	414	361	266	313	262	150	8

lakttagelser

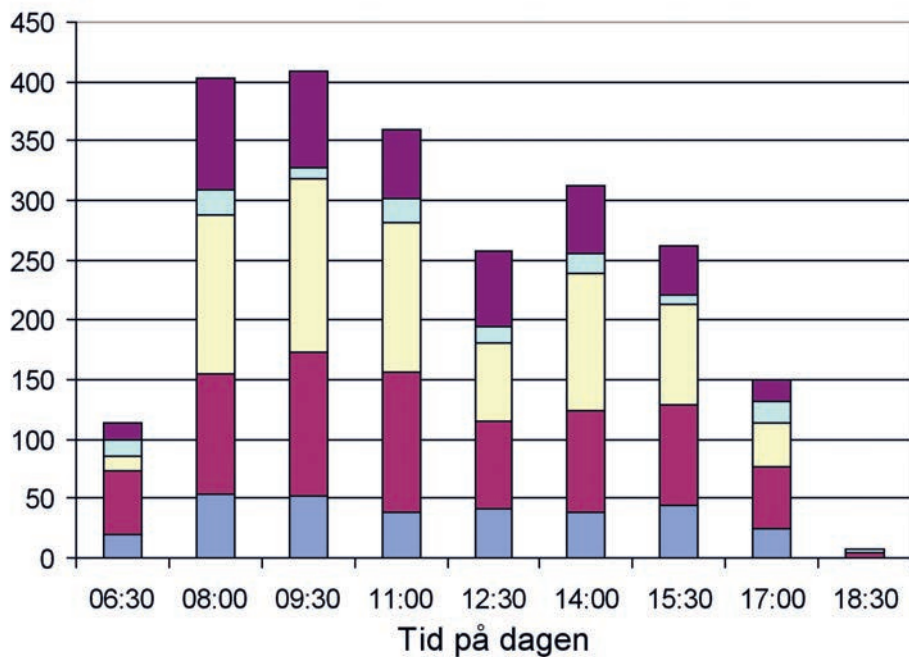

Diagram 2. Nötskrika *Garrulus glandarius* hamstringstrafik åren 2002–2006. Nötskrikorna hamstrar hela dagen, men de är något flitigare på förmiddagarna. Den lite lägre stapeln mitt på dagen, med 266 iakttagelser, gäller för kl. 12:30–13:00. De olika fälten i staplarna visar de olika årens andelar. Den översta delen av stapeln är noteringar år 2006. Som synes gäller för alla fem åren en ganska jämn fördelning av hamstringsfliten över hela dagen. Så är det, trots att skillnaderna mellan åren i antal hamstringsflygningar är stora. Dagarna blir kortare under hösten, och ganska snart mörknar det allt mer den första och de två sista halvtimmarna. I diagrammet blir det därför inga höga staplar dessa halvtimmar. Totalt ingår 2 298 iakttagelser.

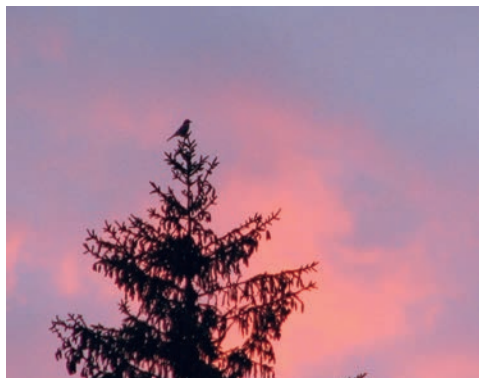

Fig. 3. Nötskrika på väg ut ur skogen mot sydväst i gryningen den 29 december 2006.

Foto: Bengt-Olov Stolt

avståndet mellan fåglarna är vanligen 100 m eller mer. Inte sällan händer det att den som flyger först sätter sig i en grantopp för att spana eller invänta kompisarna, som kanske halkat efter.

Diskussion

Vi kan konstatera att det finns generella tidtabeller såväl för aktiviteten under dagen som för aktiviteten under höstsäsongen. Förutsättningar för en lång hamstringssäsong bör givetvis vara en riklig skörd av ekollon och att ekollonen sedan finns tillgängliga, att de inte plockas bort av konkurrenter eller täcks över av snö. Att hamstringstrafiken kulminerar i månadsskiftet september – oktober pekar på att ekollonen är lättast tillgängliga och går

Fig. 4. Nötskrika rakt över tomten den 24 september 2006 med kurs mot ekbackarna vid Österby-Dannemora. Foto: Bengt-Olov Stolt

snabbast att hämta då. Förmodligen går inte hamstringen med samma fart i början av säsongen, eftersom ekollonen då sitter kvar uppe i träden och därför bör ta längre tid att plocka. Sent på säsongen när tillgången på ekollon minskat bör det också ta längre tid att hämta dem. Men det är också tydligt att den generella tidtabellen för höstsäsongen nästan aldrig följs ett enskilt år. Avvikelseerna kan vara mycket stora. Vi fann ett år med tvärstopp redan i september, ett annat år med hamstring långt in i november, ja till och med i december.

Orsakerna till avvikelser från den generella tidtabellen har inte undersökts. En misstanke är att det kan uppstå konkurrens om ekollonen med t.ex. möss, ekorrar och vildsvin. Hösten 2005, då hamstringstrafiken upphörde redan i slutet av september, var det

Fig. 5. Nötskrikor över torpet i september – oktober 2006 på väg mot skogen i nordöst med ekollon i lasten. Foto: Bengt-Olov Stolt

mycket gott om möss. Hösten därpå såg vi inte en enda mus. Skörden av ekollon var åtminstone i Uppsala riklig även 2005.

Vid middagstid inträffar en viss avmattning i trafiken. Det kan då gå en kvart eller mer, utan att någon nötskrika visar sig. Vid denna tid på dagen är det ofta rovfåglar i luften. Möjligen finns här ett samband, även om de flesta rovfåglarna vid denna tid på dagen är flyttande vråkar, som knappast är på jakt efter nötskrikor.

Ingen vet väl hur många nötskrikorna är i trakten, men att det finns åtskilliga och att de funnits länge är helt klart. Delje, Lundin & Ståhl (1953) konstaterade att nötskrika, tillsammans med ringduva, var dominerande bytesdjur vid ett mycket gammalt duvhöksbo i Gubboskogen, skogsområdet öster om torpet.

Går det då att säga något om hur stor mängd ekollon som årligen fraktas till skogs över Bodatorpen av nötskrikornas flitiga transportföretag? Fredriksson & Tjernberg (1996) omnämner på sidan 493 i *Upplands fåglar* en intressant uppgift, att ur halsen på en skjutet nötskrika skall ha skakats fram 16 å 20 ekollon. Låt oss anta att varje hamstrande nötskrika bär 16 ekollon. Vidare vet vi, att jag räknat skrikorna var tionde dag, och då var tredje halvtimme. Vi vet också att i princip hälften av de 2 298 räknade skrikorna (Tabell 1), d.v.s. 1 149 stycken varit på väg mot skogen med ekollon. Vi finner då att $10 \times 3 \times 1\,149$ blir 34 470. Minst så många bör hamstringstureorna med ekollon ha varit förbi torpet under de fem åren. Om nu varje nötskrika transporterat 16 ekollon blir antalet ekollon 551 520. Alltså, i runda tal en halv miljon ekollon under fem år, eller hundra tusen om året. Detta är naturligtvis en grov uppskattning. Jag har sannolikt inte sett alla nötskrikor som flugit förbi, man har ju inte ögon i nacken. Vidare är det förstås inte så att varje skrika bär med sig 16 ekollon. Räkneexemplet ger, tycker jag, trots alla brister,

Fig. 6. Nötskrika med ekollon i näbben den 19 september 2006. Foto: Bengt-Olov Stolt

ändå en god tankeställare om nötskrikans roll i naturhushållningen. Ja, hur mycket väger 100 000 ekollon?

Om man betänker, att de nötskrikor jag räknat setts från en enda plats i skogen, så förstår man, att det arbete nötskrikorna utför genom att transportera material från ekbackarna ut i barrskogen inte är att förringa. Uppenbarligen är nötskrikan en högst aktiv medborgare i den uppländska naturgemenskapen. I danandet av skogstrakternas naturmiljö har nog nötskrikan spelat en viktigare roll än man i förstone vill tro.

Tack

Ett varmt tack till fru Görel Stolt för många goda synpunkter på manuskriptet.

Referenser

- Delje, G., Lundin, A. & Ståhl, B. 1953. Danmoratraktens fågelfauna. *Fauna och flora* 48: 180–197.
- Fredriksson, R. & M. Tjernberg (reds). 1996. *Upplands fåglar – fåglar, människor och landskap genom 300 år*. Fåglar i Uppland, supplement 2. Uppsala.

Bengt-Olov Stolt
Norräljegatan 6 A
753 27 Uppsala